

Кашковський К.В.,
здобувач Інституту держави і права
імені В.М. Корецького НАН України

ЩОДО ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ПОНЯТТЯ ПРО РОЗРАХУНКИ ЗА ЗОБОВ'ЯЗАННЯМИ ШЛЯХОМ ЗАРАХУВАННЯ ВЗАЄМНИХ ГРОШОВИХ ВИМОГ

Належне виконання зобов'язання є нормальним і найбільш поширеним способом припинення зобов'язань. До такого способу припинення зобов'язання, як виконання, деякі автори відносять залік взаємних однорідних вимог: “Залік є по суті способом задоволення таких вимог обох сторін, які засновані на їх зобов'язаннях один перед одним. Тому залік можна вважати способом припинення зобов'язань шляхом виконання” [1, с.365].

Метою даної статті є аналіз нормативних актів і наукової літератури в сфері регулювання і дослідження правої природи поняття розрахунків за зобов'язаннями шляхом зарахування взаємних грошових вимог, а також вироблення науково обґрунтованих пропозицій для удосконалення чинного вітчизняного законодавства. Дослідженням даного питання в науковій літературі в свій час приділяли увагу такі вчені, як В.Ф. Чигирь, Л.А. Новосьолова, О.М. Олейник, Л. Єфімова, М.П. Березина, К.А. Флєйшиц, М.В. Зімільєва, В.І. Серебровський, З.І. Шкундін, І.Б. Новицький, Л.А. Лунц та інші, однак вітчизняні науковці не досить часто звертаються до цієї вкрай актуальної для юридичної науки теми.

Частиною 1 ст. 217 ЦК УРСР, нормативно закріплюються три умови, за наявності яких зобов'язання може бути припинено способом взаємних вимог.

Перш за все, вимоги суб'єктів правовідносин повинні бути зустрічними, тобто такими, які витікають з двох різних зобов'язань, між двома особами, з тим, щоб та особа, яка є кредитором по одному зобов'язанню, була боржником й по іншому.

По-друге, зустрічні зобов'язання контрагентів повинні бути однорідними, тобто предметом одного та іншого зобов'язання повинні бути речі одного й того ж роду. Хоча ст. 217 ЦК УРСР допускає залік зобов'язань, де предметом виконання є будь-які родові речі, однак на практиці залік застосовується практично лише у відношенні грошових зобов'язань.

По-третє, нормами ст. 217 ЦК УРСР обумовлене обов'язкове настання строку виконання взаємних обов'язків сторін. Кожна сторона може вимагати належного виконання від боржника його обов'язків в той строк, який передбачений нормами закону або положеннями договору як момент виконання зобов'язання. Якщо строк виконання по зустрічним зобов'язанням не визначено або визначений моментом вимоги, кожна сторона має право пред'явити вимогу про залік у будь-який момент.

Слід зауважити, що положення нового ЦК України мають такий же підхід до визначення припинення зобов'язань зарахуванням. Так, ст. 601 нового ЦК України встановлює, що зобов'язання припиняється зарахуванням зустрічних однорідних вимог, строк виконання яких настав, а також вимог, строк виконання яких не встановлений або визначений моментом пред'явлення вимоги. Зарахування зустрічних вимог може здійснюватися за заявою однієї із сторін.

Залік за своєю правою природою є односторонньою угодою – для проведення заліку достатньо заяви однієї сторони за зобов'язанням. Проте залік не може бути проведений автоматично, інша сторона може висунути свої заперечення стосовно проведення цього способу припинення зобов'язання. Відносно цього окремо можна виділити таку умову проведення заліку, як дійсність або ясність вимог. Передбачається, що між сторонами немає спору стосовно характеру зобов'язання, його змісту, умов виконання тощо.

За загальним правилом заява однієї із сторін по зобов'язанню про необхідність проведення заліку взаємних вимог розглядається як необхідна для проведення заліку дія, а саме: зобов'язання припиняється в момент настання строків виконання по зустрічним, однорідним вимогам.

Згідно зі ст. 218 ЦК УРСР залік не допускається по зобов'язаннях, за якими минув строк позовної давності, а також по зобов'язаннях, що пов'язані з особистістю суб'єктів, які домовляються про проведення заліку.

Особливої правової форми набуває залік при безготікових розрахунках. Ці особливості, перш за все, пов'язані з правовою природою безготікових коштів і тим, що розрахунки в безготіковій формі проводяться через фінансово-кредитні установи, та становлять самостійний вид правовідносин – розрахункові правовідносини.

З моменту передачі готікових коштів в банк вони поступають в загальну масу активів банку, правовий зв'язок грошей з тим чи іншим суб'єктом, їх економічний обіг з цього часу відображається як низка записів по банківському рахунку.

В зв'язку з цим сформувалися дві провідні концепції щодо суті безготікових розрахунків. Згідно з першою концепцією, прихильником якої є, зокрема, Новосьолова Л.А., “з моменту передачі грошей готівкою в банк, вони зливаються з загальною масою його майна, поступають в його власність”, і, як наслідок, “при безготікових розрахунках товар фактично обмінюється на такий вид активу, як право вимоги до банку про виплату певної грошової суми або перерахування її, засноване на договорі, умовами якого клієнту надане безумовне і не пов'язане строком право вимагати від банку здійснення таких дій.” [2, с.37, 46].

При такому підході до розуміння правової природи безготікових розрахунків під час проведення заліку взаємних вимог слід виходити з того, що цивільне законодавство в такому випадку надає боржнику можливість зарахувати проти вимог нового кредитора свої вимоги до старого кредитора, якщо сама вимога виникла з підстав, існуючих до моменту отримання боржником повідомлення про уступку вимоги, і строк вимоги наступив до його отримання або цей строк не зазначений або визначений моментом вимоги.

В Цивільному кодексі 1963 р. дане правило знайшло своє відображення в ст. 200: боржник вправі висувати проти вимог нового кредитора всі запереченні, які він мав проти першого кредитора до моменту отримання повідомлення про уступку вимоги.

Виходячи з правової концепції, прибічником якої є Новосьолова Л.А., та положень ст. 200 ЦК УРСР, при безготікових розрахунках боржник (або банк, який обслуговує платника) має право здійснити залік своїх вимог до платника по відношенню до одержувача коштів.

Згідно з іншою теорією правової природи безготікових коштів, яку підтримують Єфімова Л.Г. та Олейник О.М., передані в банк гроші залишаються власністю клієнта, виділяються за кількісним показником та фіксуються в записах по рахунку: “Передача грошей банку не змінює речових прав, а тільки встановлює додаткові обтяження цих прав. Якщо укладається договір банківського вкладу, то право власності не переходить до банку, який отримує тільки право користування грошима, яке обтяжене зобов'язаннями повернути суму за вимогою або зі спливом строку і виплатити проценти. Якщо мова йде про банківський рахунок, то гроші залишаються об'єктом права власності клієнта, який знаходиться під владою банку, розпорядчі ж функції власника здійснюються з обтяженням обов'язками банку”. [3, с.265].

При такому підході платіж в безготіковій формі розглядається як передача певної кількості речей (грошових знаків у безготіковій формі), а саме грошове зобов'язання розуміється як “зустрічний обов'язок іншої сторони провести розрахунки за надане виконання, тобто передати контрагенту певну кількість грошових знаків в готіковій або безготіковій формі.” [4, с.61].

Обидві теорії заслуговують на увагу, мають свої позитивні риси. Так, точка зору, запропонована Єфімовою Л.Г., є прийнятною стосовно розуміння речової природи безготівкових коштів: “візнання правовідношення обов’язковим зовсім не виключає речової природи його предмета” [5, с.32]. Але з іншого боку, не можна погодитися з тією позицією, що гроші, передані в банк, залишаються власністю клієнта, як зазначають Єфімова Л.Г., Олійник О.М.

Крім особливості правової природи безготівкових коштів, особливості проведення заліків грошових зобов’язань у безготівковій формі зумовлені участю у проведенні таких заліків установ банків.

Пункт 1 Розділу IX Інструкції “Про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті”, затвердженої постановою Правління НБУ № 135 від 29.03.2001 р., залік взаємних вимог визначає як один з видів розрахунків, за якими взаємні зобов’язання боржників і кредиторів погашаються в рівнозначних сумах, і лише за їх різницею здійснюється платіж на загальних підставах.

В правовій концепції розуміння заліку взаємних вимог сформувалася точка зору, згідно з якою залік розглядається як спосіб платежу. Цю точку зору підтримує, зокрема, Березина М.П., яка виділяє валовий спосіб погашення боргового зобов’язання – списання коштів з рахунку (перевід) в повній сумі, вказаній в розрахунковому документі, та залік взаємних вимог (кліринг) і списання з рахунку суми сальдо заліку [6, с.15].

На думку Флейшіц Є.А., не слід розділяти поняття перевід грошових коштів та залік взаємних вимог в зв’язку з тим, що “розрахунок шляхом заліку взаємних вимог не виключає переводу грошей за банківськими рахунками, оскільки сума, в розмірі якої одна з взаємних вимог перевищує іншу, повинна бути перерахована на рахунок організації, якій належить більша за сумою вимога” [7, с.102].

До проведеного в 30-ті роки реформування системи безготівкових розрахунків, залік взаємних вимог як спосіб погашення зобов’язань був провідним у відносинах між різними господарюючими суб’єктами. Розрахунки в ті часи проводилися за допомогою записів на єдиному контокорентному рахунку: “За контокорентним договором сторони зобов’язуються вносити на єдиний рахунок (контокорентний рахунок) свої взаємні грошові вимоги з тим, щоб сторона, яка стала боржником при відкритті рахунку, зобов’язана сплатити другій стороні різницю, що виникла (сальдо)” [8, с. 321].

В наступний період, з впровадженням розрахунків через систему установ Держбанку СРСР, відкриттям всім організаціям власних розрахункових рахунків, розрахунки між організаціями проводилися як один з чотирьох видів заліку. “Існують чотири види заліку взаємних вимог. Це, перш за все, постійно діючі заліки, які здійснюються у вигляді децентралізованих заліків і періодичних заліків по сальдо взаємних вимог, і далі одноразові заліки, до яких відносяться заліки зустрічних зобов’язань між двома організаціями і групові заліки взаємних вимог між групою організацій” [8, с. 151].

При постійних розрахунках по контокорентному рахунку залік взаємних вимог між сторонами проводиться в кінці певного строку (як правило в кінці кожного кварталу), а сума боргу визначається як сальдо їх взаємних вимог. Таким чином, під час проведення періодичних заліків взаємних вимог, ряд платежів між організаціями заміняється одним, у розмірі суми сальдо. Ця особливість розрахунків по сальдо взаємних вимог дозволила розглядати цю операцію як новацію. Саме такий підхід до розуміння розрахунків по сальдо взаємних вимог знайшов своє закріплення в цивілістичній думці, сформувався як загальне правило. “Сальдо, яке виведене однією стороною та визнане або не оспорене на протязі визначеного в законі строку другою стороною, погашає всі взаємні вимоги, що внесені в контокорентний рахунок. Таким чином, визнання сальдо по контокорентному рахунку є одним із способів припинення зобов’язань, які близькі до заліку, але все ж відрізняються від останнього: при заліку більша за сумою вимога

погашається в частині, яка рівна сумі меншої – зустрічної вимоги, а в сумі, яка залишилася – продовжує існувати; визнання ж сальдо, заснованого на договорі контокоренту, створює нове зобов'язання, яке замінює собою всі зобов'язання, що знайшли своє відображення в контокорентному рахунку” – стверджує Лунц Л.А. [10, с.405].

Реалізовані в колишньому СРСР принципи проведення заліку взаємних вимог за безготіковими розрахунками знайшли своє відображення в сучасному законодавстві України, а саме – у Розділі IX “Інструкції про безготікові розрахунки в Україні в національній валюті”, затвердженій постановою Правління НБУ від 29.03.2001 р. № 135, зареєстрованій в Міністерстві юстиції України 25.04.2001 р. за № 368/5559 (надалі – Інструкція) [11]. Пунктами 2, 3 Розділу IX вказаної Інструкції передбачений порядок проведення заліку між двома або групою платників, а також періодичні розрахунки за сальдо взаємних вимог.

Особливий інтерес представляють періодичні заліки по сальдо взаємних вимог, які можуть застосовуватися у відносинах між підприємствами, які мають постійні господарські зв'язки. Інструкцією не передбачений механізм проведення таких розрахунків через спеціально відкриті контокорентні рахунки.

Суб'ектам підприємницької діяльності дозволено проводити залік взаємних вимог між собою на договірній основі за мінімальною участю в цьому процесі банківських установ, чий контролюючі функції значно обмежені порівняно з системою державних банків колишнього СРСР.

Залік взаємних вимог проводиться самими господарюючими суб'ектами, результати підрахунку заборгованості сторін відображаються в акті звіряння взаємної заборгованості. Після складання акту звіряння взаємної заборгованості та сторона, на користь якої склалося кредитове сальдо взаємозобов'язань, виписує розрахунковий документ (платіжне доручення, вимогу-доручення) або оформляє вексель (П. 5 Розділу IX Інструкції).

При цьому слід зазначити, що облік взаємної заборгованості може вестись, за взаємною згодою сторін, одним з цих суб'ектів підприємницької діяльності. В цьому разі сторона, яка веде облік, підводить підсумок шляхом заліку взаємних вимог та надсилає виписку іншій стороні, яка при позитивному результаті розгляду цього документу акцептує його.

На сучасному етапі, із зникненням діючих в колишньому СРСР Бюро взаємних розрахунків (БВР) та відділів взаємних розрахунків, українським підприємцям надається можливість самостійно вирішувати питання щодо періодичності звіряння взаємної заборгованості, строків та платіжних інструментів, із застосуванням яких здійснюються розрахунки.

Подібна тенденція спостерігається і в РФ. Так, у Положенні “Про безготікові розрахунки в Російській Федерації”, введеному в дію листом Центрального банку РФ від 9 липня 1992 р. №14, розрахунки способом заліку взаємних вимог не виділяються окремим розділом Положення, а в самому Положенні зазначається, що за згодою між підприємствами можуть проводитися заліки взаємної заборгованості, обминаючи банки. В цьому разі в банк надається доручення, чек на незараховану суму [12, с. 67].

Проте в юридичній літературі все частіше зазначається про необхідність впровадження банківських установ, спеціальним завданням яких повинен стати залік взаємних вимог між суб'ектами безготікових розрахунків. Основною діяльністю такої системи повинні стати клірингові установи.

Стаття 4 Закону України “Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні” від 30.10.1996 р., містить норми стосовно запровадження клірингу щодо угод з цінними паперами (клірінг по цінним паперам) і розрахунково-клірингової діяльності – діяльності з визначення взаємних зобов'язань щодо угод з цінними паперами та розрахунків за ними. Наступним кроком повинен стати процес створення клірингових палат, на які в країнах Західної Європи

покладається основна функція проведення заліку взаємних вимог. Основна діяльність цих установ полягає в запровадженні гнучкого механізму міжбанківських розрахунків, який би забезпечувався встановленням взаємозв'язків між кліринговими палатами та їх загальним підпорядкуванням єдиному центру. Подібна система запроваджена у Франції – із 104 розрахункових палат 102 департаментські палати підпорядковані Банку Франції, у ФРН залік взаємних вимог провадиться через мережу жирорахунків Deutsche Bandeobank, ощадних кас та кооперативних банків.

В Україні на сьогодні можливість проведення заліків грошових вимог в безготівковій формі встановлюється Законом України “Про платіжні системи та переказ грошей в Україні” (далі – Закон). Згідно з п. 1.16 вказаного Закону кліринг визначається як механізм, що включає збирання, сортування, реконсиліацію та проведення взаємозаліку зустрічних вимог учасників платіжної системи, а також обчислення за кожним із них сумарного сальдо за визначений період часу між загальними обсягами вимог та зобов’язань.

Закон передбачає, що кліринг здійснюється спеціальними кліринговими установами. Відповідно до п. 1.18 клірингова установа визначається як юридична особа, що за результатами проведеного нею клірингу формує клірингові вимоги та надає інформаційні послуги. Функції клірингової установи може виконувати юридична особа, що отримала відповідний дозвіл Національного банку України.

Однак при цьому слід зазначити, що, надаючи можливість проведення розрахунків в платіжних системах за допомогою клірингу, Закон не встановлює чіткого правового регулювання порядку здійснення клірингу, відносячи це до сфери регулювання нормативних актів платіжної системи.

Досить цікавим є питання проведення взаємозаліків грошових вимог між банківськими установами. Це обумовлюється тим, що між банками виникають зустрічні грошові вимоги та зобов’язання, пов’язані не лише з виконанням власних зобов’язань, а й з виконанням доручень клієнтів на перерахування коштів до інших банків.

Так, Інструкція про міжбанківські розрахунки в Україні, затверджена Постановою Правління Національного банку України 27.12.1999 № 621 (далі – Інструкція), визначає міжбанківські розрахунки як безготівкові розрахунки між банками, що обумовлені виконанням платежів клієнтів або власними зобов’язаннями одного банку перед іншим. Ця Інструкція визначає кліринг як процедуру періодичного взаємозаліку за зобов’язаннями учасників розрахунків певної платіжної системи, що включає процес отримання, сортування та розподілу розрахункових документів кожного учасника розрахунків, а також визначення остаточного розрахункового сальдо.

Інструкція передбачає можливість проведення клірингу при здійсненні міжбанківських розрахунків. Порядок проведення клірингу при здійсненні міжбанківських розрахунків регулюється Розділом 6 Інструкції. Пунктом 6.1. Інструкції встановлюється, що розрахунки за результатами клірингу в певній платіжній системі здійснюються розрахунковим банком, що обслуговує цю систему, згідно з правилами платіжної системи і взаємними угодами між її учасниками.

Розрахунковим банком (агентом з розрахунків) інструкція називає банк, який здійснює облік результатів розрахунків між банками – учасниками певної платіжної системи, а також відображення цих результатів за їх рахунками, що відкриті в розрахунковому банку.

Таким чином, можна сказати, що кліринговою установою, передбаченою Законом, при здійсненні міжбанківських розрахунків за допомогою клірингу виступає розрахунковий банк.

Відповідно до п. 6.2. Інструкції порядок виконання розрахунків за результатами клірингу регламентується відповідними документами розрахункового банку, узгодженими з правилами платіжної системи щодо виконання клірингових та розрахункових операцій, і має відповідати вимогам чинного законодавства та нормативно-правових актів Національного банку України.

Пунктом 6.4 Інструкції встановлюється, що у разі виконання функцій розрахункового банку банком, розрахунки за результатами клірингу здійснюються за рахунками банків – учасників розрахунків, що відкриті в розрахунковому банку. Взаємовідносини розрахункового банку з банками – учасниками розрахунків, права й обов'язки сторін визначаються установчими документами розрахункового банку та укладеними договорами.

Слід звернути увагу на той факт, що Інструкція не зазначає про необхідність отримання розрахунковим банком спеціального дозволу на проведення клірингу, як це передбачає п. 1.18 Закону. На нашу думку, Інструкцію необхідно доповнити положеннями про те, що проводити клірингові операції, тобто виступати розрахунковим банком, комерційні банки мають право лише за наявності спеціального дозволу Національного банку.

Відповідно до п. 1 ст. 4 Закону України „Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” кліринг належить до фінансових послуг. Відповідно до п. 1 ст. 5 цього Закону фінансові послуги надаються фінансовими установами, а також, якщо це прямо передбачено законом, фізичними особами – суб’єктами підприємницької діяльності, а згідно з п. 4 цієї статті встановлюється, що можливість та порядок надання окремих фінансових послуг юридичними особами, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, визначаються законами та нормативно-правовими актами державних органів, що здійснюють регулювання діяльністю фінансових установ та ринків фінансових послуг, виданими в межах їх компетенції. Як вже зазначалось вище, Законом встановлено, що функції клірингової установи може виконувати юридична особа, що отримала відповідний дозвіл Національного банку. Таким чином, Закон не ставить в залежність можливість виконання функцій клірингової установи від наявності у юридичній особі статусу фінансової установи, з чого можна зробити висновок, що Закон допускає виконання функцій клірингової установи не фінансовими установами.

Підводячи підсумки, можна зробити такі висновки:

– незважаючи на те, що здійснення клірингу є фінансовою послугою, здійснювати функції розрахункових палат на Україні мають право не лише фінансові установи, а й просто юридичні особи, які отримають спеціальний дозвіл НБУ;

– необхідно доповнити Інструкцію про міжбанківські розрахунки в Україні, затверджену Постановою Правління Національного банку України 27.12.1999 № 621, положеннями про те, що проводити клірингові операції, тобто виступати розрахунковим банком, комерційні банки мають право лише за наявності спеціального дозволу Національного банку.

Зарахування взаємних грошових вимог є складним інститутом цивільного права. Окрім проблем, що висвітлені в даній статті, окремого дослідження заслуговує питання щодо можливості проведення зарахування при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності.

Література

1. Гражданское право БССР. Т.1 / Под ред. В.Ф. Чигирия. – Минск: Изд-во БГУ, 1975. – С.384.
2. Новоселова Л.А. Денежные расчеты в предпринимательской деятельности. – М.: Юр Информ, 1996. – 160 с.
3. Олейник О.М. Основы банковского права. Курс лекций. – М.: Юрист, 1999. – 424 с.
4. Ефимова Л. Ответственность банков при осуществлении ими инкассовых операций // Хозяйство и право. – 1995. – № 12. – С. 61-66.
5. Ефимова Л. Правовые проблемы безналичных денег // Хозяйство и право. – 1997. – № 1. – С. 28-39.
6. Березина М.П. Безналичные расчеты в экономике России. Анализ практики. – М.: Консалтбанкир, 1997. – 296 с.
7. Флейшиц Е.А. Расчетные и кредитные правоотношения. – М.: Гос. изд-во юр. лит-ры, 1956. – 278 с.

8. Зимилева М.В., Серебровский В.И., Шкундин З.И. *Гражданское право: Учебник для юридических школ / Под ред. С.Н. Братуся.* – М.: Юр. изд-во Мин. Юстиции СССР, 1947. – 487 с.
9. Компанеец Е.С., Полонский Э.Г. *Применение законодательства о кредитовании и расчетах.* – М.: Юридическая литература, 1967. – 250 с.
10. Новицкий И.Б., Лунц Л.А. *Общее учение об обязательстве.* – М.: Гос. изд-во юр. лит-ры, 1950. – 416 с.
11. *Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, затверджена постановою Правління НБУ від 29.03.2001 р. № 135, зареєстрована в Міністерстві юстиції України 25.04.2001 р. за № 368/5559 // Офіційний Вісник України. – 2001. – № 18 (частина 2).*
12. П. 14 Положение “О безналичных расчетах в Российской Федерации” // Закон. – 2000. – № 3.

Стаття рекомендована до друку кафедрою цивільно-правових дисциплін Хмельницького інституту регіонального управління та права (протокол № 9 від 22.05.2003 року).

Чорна Ж.Л.,
аспірантка кафедри цивільного права
та процесу Львівського національного
університету імені Івана Франка

ПРАВО НЕПОВНОЛІТНІХ НА ЖИТЛО

Одним із суттєвих соціально-економічних прав неповнолітніх є їх право на житло. Значення цього права для неповнолітніх у сучасний період все більше зростає, так як перехід до ринкових відносин в Україні проходить з великими труднощами, в тому числі це стосується питання, яке ми далі будемо розглядати. З'являється велика диференціація серед молоді, що веде до появи значних груп знедолених дітей, які залишились без догляду дорослих. На відміну від більшості соціально неблагополучних і соціально уразливих груп і прошарків населення, становище неповнолітніх є найбільш важким. Економічні інтереси підлітків не окреслені, як у робітників та службовців, у них немає соціальних гарантій, як у пенсіонерів.

Як показує судова практика, укладення угод із житловою площею часто проходить без врахування інтересів дітей і без за участення до наведеного питання органів опіки та піклування. Крім того, переважну більшість порушення житлових прав неповнолітніх зафіксовано під час укладення та реєстрації біржами угод з відчуженням житла, власниками або співвласниками якого є неповнолітні діти. Працівники бірж іноді випадково свідомо порушують законодавство, зокрема вимоги ст. 15 Закону України “Про товарну біржу”¹. Ситуація погіршується ще й тим, що працівники бірж не несуть майнової відповідальності за свої противправні дії.

Отже, як ми можемо бачити, проблем, насправді, достатньо. Але звернемося до чинного законодавства і подивимось, яким чином врегульовано одне із найважливіших соціальних прав неповнолітніх - право на житло.

Конституція України у ст. 47 проголошує, що кожен має право на житло. Держава гарантує не тільки свободу його придбання, але й можливість стабільного користування цим житлом, його недоторканість, а також недопущення примусового позбавлення житла.

Конституційне право на житло, насамперед, означає, що громадяні забезпечуються реальною

¹ Про товарну біржу: Закон України від 10.12.1991 р. // ВВР, 1992. – №10. – Ст.140.